

Монахова Т. В.,
Національний університет “Кієво-Могилянська академія”, м. Київ

АКСІОСЕМАНТИКА ТЕКСТУ ЮРІЯ ІЗДРИКА “ТАКЕ”

У статті розглянуто лексико-семантичні засоби вираження оцінки у постмодерністському тексті.

Ключові слова: *постмодерністська стратегія текстотворення, лексичне калькування, термінологізація оцінки, технократизм оцінки.*

В статье рассматриваются лексико-семантические средства выражения оценки в постмодернистском тексте.

Ключевые слова: *постмодернистская стратегия текстообразования, лексические кальки, терминологизация оценки, технократизм оценки.*

The article deals with the postmodern text-building strategy and its ways to estimate.

Key words: *the postmodern text-building strategy, lexical tracings, terminologization of estimation, technocratism of estimation.*

Оцінка є предметом вивчення кількох наук, починаючи від філософії, яка досліджує процес оцінювання за бінарною шкалою добра й зла, чуттєвого й раціонального, до мовознавства. Лінгвістика розглядає оцінюваність з погляду прагматистичних орієнтацій оцінних висловлювань у текстах, переважно художнього мовлення, з точки зору типів вербалізації оцінки, тобто лексичних і граматичних засобів її вираження.

Традиційно в мовознавстві оцінку розглядають як позитивну чи негативну кваліфікацію предмета, як судження мовця, що виявляє його ставлення до об'єкта мовлення. Найчастіше предметом аксіологічних студій є лексико-семантичний матеріал, різні види значень і конотацій. Однак і граматичний рівень мови може слугувати фактичним матеріалом досліджень: розгляд дериваційної репрезентації категорії оцінки; вивчення оцінних евалютивів; аналіз оцінюваності як одного з видів модальності; виявлення імпліцитних та експліцитних планів вираження оцінок тощо.

Усе частіше розмова про аксіологію ведеться в контексті когнітивної лінгвістики. Концептуальний аналіз виявляє себе як один із найефективніших способів виявлення наукових узагальнень про шкалу оцінок і стереотипів ціннісних орієнтацій суспільства. Антропоцентрично зорієнтовані дослідження також звертають увагу на лінгвокультурну оцінку компетенцію людини, розглядаючи ідіолект.

Ми робимо спробу застосувати категорію оцінки як критерій визначення стратегії текстотворення. Припускаємо, що способи реалізації та сам характер оцінок у народницьких, модерністських і постмодерністських текстах будуть мати чіткі відмінності. Гадаємо, що саме аксіологічний критерій може стати ключовим у діагностиці стратегій текстотворення. Саме це визначає новизну й актуальність нашої розвідки.

Тексти, спродуковані відповідно до постмодерністської стратегії текстотворення, мають специфічні способи вираження оцінки.

Аксіології постмодерністських текстів притаманні ті ж риси, що й цілій постмодерністській стратегії текстотворення: активне вживання лексико-семантичних запозичень, кальок, мовна гра, іронія тощо. Названі риси слугують засобами вираження оцінок у постмодерністському мовленні.

Виділяємо такі ключові види постмодерністської аксіосемантики.

Лексичне калькування як спосіб надання різкої саркастичної оцінки: “*Потім, як і личить безпорочному штангісту, тужливо розглядається в пошуках когось, хто скрутив би йому джойнт, приніс пива, чи принаймні прочитав би вголос байку про растаманську мишку ЧЕ*” [1, с. 128] – тут наявне сполучення кальки та перифраза.

“*Спроби повернути до проблеми справжню увагу приречені і смішні. Бо обиватель зазвичай каже: “О! God! Good!” або “О! Чомскі!” і “Так, так! Знаю! Це там, де всесвітня змова!”*, і “*Тис нот май компетенці. Це не мой бізнес*”, і “*Весна людства?! О, я! Дас іс фантастіш. Недавно в одному нонфікін...*” [1, с. 133-134]; “*Ібо покой нам токо снітса*” [1, с. 143]; “*Проте фісташки смакують мені дедалі більше, і купуючи їх, я завжди перевіряю, чи достаточо для замічального ефекту наслоїлося на оріхах сольоної пилі і глини, потому що єслі солі недостаточо, ну, кароче, ви поняли, да?*” [1, с. 108].

Термінологізація оцінки. Продукувальники постмодерністських текстів широко вживають різноманітні терміни, які часто не продиктовані сферою спілкування, тобто вжиті не в наукових контекстах. Наприклад: “*Історію про фісташки розповів мені безумний, як рожсева хмарка, молодик семітської зовнішності родом звідкілясь з-під Маріуполя, чи то з-над Аралу. Мав він ядучо-одеколонне прізвисьце Шипр, зловживав діоптріями, а замість очікуваного гаркавлення приголомішував займенниками та іншими цікавими мені лексичними кунітюками*” [1, с. 104-105]; “*Відповідно, моє музикування звелося до реєстрування: я імпровізував гроббухами, бланками і дискографіями*” [1, с. 110]; “*Зара Глуста належала до емпіричних гієн і живитися могла винайково відходами духовної діяльності*” [1, с. 143].

Найширшу групу аксіологічних термінів становить медична термінологія: “*За моїми спостереженнями, світ довело до руки, світом керують і зводять кожн поворот історії до титру “далі буде” люди певного психотипу. Я б назвав їх важкими невиліковними ідіотами. Однак це надто схоже на діагноз, а я не вділяю діагнозів, з дитинства залишаючись прибічником ампутацій, депортацій та позиттєвого електрошоку*” [1, с. 179-180]; “*Зара Глуста змушена була вигадувати щоразу принизливіші комбінації. Вона то закидала*

жертву спалом непотрібних послуг; то влаштовувалася її, жертви, біографом і никала за нею, мов ігуана, аж поки клієнт не починав розкладатися на ходу; то під виглядом **еницефалітного кліща** влязла жертві в **підсвідомість**, і поки клієнт відривав і смачно розмазував підошвою по асфальту її фальшиве тільце, вгризалася голівкою у щораз глибші товщі **еницефалограми**” [1, с. 144] тощо.

Друга велика за кількістю група – **соціологічна та психологічна термінологія**: “Та й самі учасники не скидалися не на світлі **альтернативної науки**, і навіть не на Прохаськових непрОстих, а радше на різного шибу **маргіналів та аутсайдерів**” [1, с. 104]; “... однак вона не знала, що п’ятибальна система призначена не так для оцінки успіхів, як для **вимірювання звиродніння й готовності служити миротворчим силам батьківщини** (втім, те саме стосується й інших **рейтингових систем**). Як **гуманітарій**, вона навіть не підозрювала, що справжня школа починається з шістки. З трьох шісток, якщо вже бути відвертим до решти” [1, с. 119 – 120]; “Загалом драматизм ситуації посилювався тим, що Зореслава Квітославівна, як кожен **педагог** із досвідом, взагалі не вірила в існування добра, а відповідно – й **добрих звісток**. Працюючи в самому осередді **звірятих інстинктів** – дошкільнята-**психопати**, **тинейджерки** з роликами в головах, **невротичні незайманці** – нещасна жінка уявляла добро як щось ідеально нереальне. Наприклад, як класний журнал, де немає жодного прізвища, зате у всіх графах стоять п’ятірки” [1, с. 119].

Третю групу складає **культурологічна термінологія**: “У різні часи – більше чи менше давні – траплялися періоди, коли у моді були **романтизм, символізм, декаданс**, або найкічовіший за всю **історію культури художній засіб – алегорія**. Її **стилістика** передбачала, зокрема, писання слів **Життя, Смерть, Любов, Душа** з великих літер... У скептичному ж сьогоденні, натомість, навіть слово “мама” пишеться з маленької, в лапках і означає, найчастіше, не маму, а **материнську плату комп’ютера**” [1, с. 157].

У текстах, спродукованих відповідно до постмодерністської стратегії текстотворення, натрапляємо на вживання й **математичної термінології** поряд із **музичною термінологією** для надання певної оцінки: “Спочатку музика видавалася мені **математикою**. Ну, і я вивчав її як **математику**. Чесно і педантично. Сподіваючись, що це зробить із мене музиканта. **Тріолі**, **тризвуки**, пізніше – **септакорди й нонсептакорди**, згодом – **тригонометрія, теорія множин, комбінаторика**. Все це просунуло мене від **гами до мажор** аж до **тональної електроніки** (не оминувши ані **фуги**, ані **регтайма**) та навіть на йопть не наблизило до розуміння **гармонії звуків, му-у**” [1, с. 109].

Часто вживаними є й **комп’ютерні терміни**: “...ми завжди **перформатовуємо** молитву на заяву до **начальника ЖЕКу**, де в анекдотичній формі, з орфографічними помилками вимагаємо...” [1, с. 199-200]; “У численних **мейлах та листах** я просив друзів і просто знайомих описати якийсь день чи годину, пов’язану із **найяснішим мною**” [1, с. 110].

Близькою до термінологізації є технократизм оцінки – вживання лексем на позначення реалій технократичного сучасного світу. Наприклад: “Сонце за таких обставин було **утилізоване**, поділене по справедливості між усіма...” [1, с. 198]; “Нічого не можна **переповідати “своїми словами”**. Тобто взагалі нічого не можна **переповідати**. Ні **словами** – чужі вони чи свої – ні **іншими засобами комунікації**. Але якщо вже **переповідати, то словами**. І, звичайно ж, чужими, бо інших просто нема” [1, с. 166].

Дуже часто оцінки, написані згідно з постмодерністською стратегією текстотворення, ґрунтуються на вживанні брутальної лексики: “Бо **виходить так**: вона любить життя, а її подруги, наприклад, **вважають її життя пересраним борцем**” [1, с. 195]; “Тому **світова культура так нагадує засраний пристанційний нуужник**, а **найдорожчі парфуми пахнуть штучними трояндами**” [1, с. 184].

Серед сленгізмів, що часто оздоблюють оцінні конструкції постмодерністських текстів, часто переважає **наркоматський сленг**: “На хріна тобі, питається, **курути-колотися-ковтати**, коли довола і без того **кайф**. Але **вуграстий примурок чув**, що якщо **ширнутися, то можна ще крутіший прихід відловити і заторчати тіпа воше**. І **валить у чисті від природи вени й світлий від природи розум дурний сон**. А **дурний сон**, як відомо, **породжує чудовиськ**. Ну, **добре – це не Мохові, це мої слова, і метафора моя, просвітницька й інтелігентна**” [1, с. 127] – тут спостерігаємо сусідство наркоматського сленгу з виразом, що належить до високого стилю, наукового дискурсу “**метафора моя, просвітницька й інтелігентна**”. Таке комбінування протилежних за колоритом виразів створює іронічний ефект.

“Тому **Мох забуває на всіх, забуває косяк самостійно, бурмочучи при цьому щось про човен, який пливе так, як на ньому напишеш, і що Бабине Лоно – назва для гінекологічного кабінету, а не для порядного світу**” [1, с. 128-129] – у цьому прикладі наркоматський сленг стоїть поряд із медичною термінологією, цілком нейтральною за конотацією.

Неологізми й авторські okazіоналізми як ексклюзивні способи оцінки: “Звичайно, нічого з цього не **спрацьовувало, та саме в цьому для Зари Глустої відкривалися нові горизонти автзвинувачень у профнепридатності**” [1, с. 154].

Найсуттєвішою ознакою постмодерністської оцінки вважаємо іронію. Формула іронії полягає у протиріччі форми й змісту висловлювання. Іронія не є винаходом постмодерністської стратегії текстотворення, однак суттєво відрізняється від іронії інших текстових стратегій. У постмодерністському дискурсі мовець говорить відчужено від змісту повідомлення. Він відокремлюється від змісту дискурсу, не включається в оцінку емоційно, стоїть над тим, про що йдеться.

Виявляємо декілька способів постмодерністського іронізування.

Перший з них – **стилістично-конотативна контрастність вислову**. В одній синтаксичній конструкції вживають поряд лексеми й словосполучення, фразеологізми тощо, які належать до протилежних груп за лексичним і конотативним значенням, колоритним забарвленням і стилістичною маркованістю. Наприклад: “**Поет без “світової скорботи” в очах і “печаті смерті” на чолі вважався безсовісним віриомазом**” [1, с. 158];

“Глона Ц. і Зара Тлуста не були приятельками. Вони знали про існування одна одної, але взаємній симпатії ні з чого було взятися. В **потенціалі їхніх стосунків** могла би бути хіба взаємна **погорда** чи – за сприятливих обставин – **зневага**. Хоча обидві належали до того **тихо-вампірячого типу**, що його в народі окреслюють **гнилим словом “соски”**. Я цього слова не вживатиму, як намагатимусь не вживати й **профанного поняття вампіризму**, я намагатимусь дотримуватися **номінації “особина”**, але це не суттєво, сіль у тому, друзі, що обидві відьми володіли **ментальною сироваткою для зортання чуйки реципієнта**, а отже **в натурі були вампірицями, реально вампірицями, вампірицями, хай мене, хай**” [1, с. 141 – 142].

“Я врешті почав писати автобіографію **в стилі, бляха, блю**” [1, с. 110].

Другим способом постмодерністської іронічної оцінки вважаємо домінування ознаки, неявної для певної комунікативної ситуації. Приклад:

У тебе розкішна будова, – сказав він.

***Ти бездоганий енергетично**, – відповіла вона.*

Нормальне освідчення.

Хоча бувають і коротші [1, с. 101-102] – тут спостерігаємо кваліфікацію “бездоганий енергетично”, яка дисонує з комунікативною ситуацією освідчення, і могла би бути доречною, скажімо, в кабінеті екстрасенса.

Ілюстрацією до загального висновку про аксіосемантику постмодерністської стратегії текстотворення може слугувати цитата з твору Ю. Р. Іздрика “Такє”: “*Якщо наш Бог – начальник житлово-експлуатаційної контори (1), то світ наш – законно-мірно засяний під’їзд (2), а релігій у нас всього дві: “Света – нет” і “Тьома – лох” (3). І вдуубачення (4)*” [1, с. 200], де (1) – це вживання термінологічних одиниць, (2) – брутальна лексика, (3) – іронічні калькування з російської мови, (4) – авторський неологізм. Усі разом, ці лексико-семантичні засоби створюють колорит стьобу, фарсу, новітнього бурлеску й претензій на мовленнєвий епатаж. Власне, у цьому й виявляється ключова настанова постмодерністської стратегії текстотворення.

Виявлення ж специфічних способів вираження оцінки у модерністських і народницьких текстах становить перспективу розпочатого дослідження.

Література:

1. Іздрик Ю. Р. Такє / Юрій Іздрик – Харків : ВАТ “Харківська книжкова фабрика “Глобус”, 2009. – 268 с.